O‘ZBEKISTONDA ISLOM BANKLARINI RIVOJLANTIRISHDA QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORINING ROLI

Omonov Rustam Farmonovich
Qarshi davlat texnika universiteti, “Moliya va bank ishi” kafedrasi professori, O‘zbekiston. Qarshi.sh.
E-mail: r.omanov@qmii.uz
Shokirov Daler Dilshod o‘g‘li
Qarshi davlat texnika universiteti, “Moliya va bank ishi” kafedrasi magistranti, O‘zbekiston. Qarshi.sh.

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda islom banklari faoliyatini rivojlantirishda qimmatli qog‘ozlar bozorining o‘rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida islom moliyasi instrumentlarining nazariy asoslari hamda ularning milliy kapital bozoriga integratsiyalashuv imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, islom banklarini moliyalashtirishda qimmatli qog‘ozlar bozoridan foydalanish mexanizmlari ko‘rib chiqilib, mavjud muammolar va rivojlanish istiqbollari yuzasidan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: islom banklari, qimmatli qog‘ozlar bozori, sukuk, islom moliyasi, kapital bozori.

Abstract. This article examines the role and importance of the securities market in the development of Islamic banking activities in Uzbekistan. The study analyzes the theoretical foundations of Islamic financial instruments and explores the possibilities of their integration into the national capital market. Furthermore, the mechanisms of utilizing the securities market in financing Islamic banks are discussed, existing challenges are identified, and development prospects are outlined, followed by scientific conclusions and practical recommendations.

Keywords. Islamic banks, securities market, sukuk, Islamic finance, capital market.

Аннотация. В данной статье исследуется роль и значение рынка ценных бумаг в развитии деятельности исламских банков в Узбекистане. В ходе исследования проанализированы теоретические основы инструментов исламских финансов, а также возможности их интеграции в национальный рынок капитала. Кроме того, рассмотрены механизмы использования рынка ценных бумаг в финансировании исламских банков, выявлены существующие проблемы и перспективы развития, на основе чего сформулированы научные выводы и практические рекомендации.

Ключевые слова: исламские банки, рынок ценных бумаг, сукук, исламские финансы, рынок капитала.

Kirish

ISSN 3030-3907

Bugungi kunda jahon moliya tizimida muqobil moliyalashtirish mexanizmlariga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Xususan, global moliyaviy inqirozlar, foizga asoslangan moliyaviy munosabatlarning barqarorligiga nisbatan shubhalarni kuchaytirib, risklarni adolatli taqsimlashga asoslangan islom moliyasi tizimiga bo‘lgan qiziqishni sezilarli darajada oshirdi. Islom banklari shariat tamoyillariga muvofiq faoliyat yuritib, real aktivlar bilan ta’minlangan, spekulyativ operatsiyalardan holi bo‘lgan moliyaviy instrumentlar orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda moliya bozorini liberallashtirish, bank-moliya tizimini isloh qilish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda moliyaviy xizmatlar bozorini diversifikatsiya qilish, yangi moliyaviy institutlar va instrumentlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, islom banklarini tashkil etish va ularning faoliyatini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror o‘sishini ta’minlashda muhim omil sifatida qaralmoqda.

Islom banklari faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan ularning moliyaviy resurslarni jalb etish va joylashtirish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Bu jarayonda qimmatli qog‘ozlar bozori muhim moliyaviy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Qimmatli qog‘ozlar bozori orqali kapitalni uzoq muddatli va nisbatan arzon manbalar hisobidan jalb etish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish hamda risklarni boshqarish imkoniyatlari kengayadi. Ayniqsa, islom moliyasiga xos bo‘lgan sukuk kabi qimmatli qog‘ozlar islom banklari faoliyatini moliyalashtirishda samarali instrument sifatida e’tirof etilmoqda.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha muayyan institutsional va huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, islom moliyasi instrumentlarining ushbu bozorga integratsiyalashuvi yetarli darajada shakllanmagan. Islom banklari va qimmatli qog‘ozlar bozori o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri hamda amaliy mexanizmlari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Aynan shu jihatlar mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi O‘zbekistonda islom banklarini rivojlantirishda qimmatli qog‘ozlar bozorining o‘rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida islom moliyasi instrumentlarining nazariy asoslari tahlil qilinadi, qimmatli qog‘ozlar bozori orqali islom banklari faoliyatini moliyalashtirish imkoniyatlari baholanadi hamda mavjud muammolarni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ISSN 3030-3907

Mazkur maqolaning ilmiy ahamiyati shundan iboratki, unda islom banklari va qimmatli qog‘ozlar bozori o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar tizimli yondashuv asosida tadqiq etilgan. Amaliy ahamiyati esa tadqiqot natijalaridan O‘zbekistonda islom banklarini tashkil etish va rivojlantirish, shuningdek, milliy kapital bozorini modernizatsiya qilish jarayonida foydalanish imkoniyati mavjudligi bilan izohlanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI: Islom bankchiligi va islom moliyasi zamonaviy moliyaviy tizimlarda tobora dolzarb yo‘nalishga aylanmoqda. Global miqyosda islom moliyasi instrumentlari, xususan sukuk qimmatli qog‘ozlari, kapital bozorida investitsiya risklarini kamaytirish, foizga asoslanmagan moliyaviy xizmatlar taklif etish hamda barqaror moliyaviy infratuzilma yaratish uchun ishlatiladi. Ushbu moliya tizimi shariat tamoyillari asosida faoliyat yuritadi va foiz (riba) hamda spekulyativ amaliyotlarni cheklaydi, natijada investorlar va mijozlar uchun muqobil va etika asosidagi moliyaviy xizmatlarni taklif qiladi.

O‘zbekiston kontekstida ham islom moliyasini joriy etish bo‘yicha so‘nggi yillarda bir qator ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Masalan, Azizaxon Mirzaxmedovaning tadqiqotida O‘zbekiston moliya bozorida islomiy qimmatli qog‘ozlarni joriy qilishning yo‘llari va muammolari tahlil qilingan: muallif O‘zbekistonda shariat tamoyillariga mos instrumentlarni joriy etish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va bozor infratuzilmasini rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, bu instrumentlar milliy kapital bozorini diversifikatsiya qilish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o‘ynashi mumkinligi ko‘rsatilgan.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston moliya bozorini tartibga soluvchi normativ hujjatlar asosan “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida” hamda “Qimmatli qog‘ozlar bozorini tartibga soluvchi qonun” kabi umumiy qonunlarga asoslanadi. Bu hujjatlar banklar va kapital bozorida faoliyat yurituvchi institutlar uchun asosiy ramkani tashkil etsa-da, islom moliyasi like instrumentlar uchun maxsus normativ yo‘l hali to‘liq shakllanmagan. Shu sababli huquqiy bo‘shliqni bartaraf etish va shariatga mos moliyaviy instrumentlarni tartibga solish bo‘yicha qonunchilik tashabbuslari ishlab chiqilmoqda.

2025-yil sentyabr oyida Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan “Islomiy bank faoliyatini joriy qilish bo‘yicha” qonun loyihasi muhokama qilindi**.** Ushbu loyiha amaliyotda shariat standartlariga mos bank faoliyatini yo‘lga qo‘yish, savdo va sheriklik asosidagi moliyalashtirish shakllarini rasmiylashtirish hamda soliq va fuqarolik kodekslariga o‘zgartirishlar kiritishni taklif etadi. Maqsad

ISSN 3030-3907

O‘zbekistonda islom banklarini rasmiy tartibga solish va ularni an’anaviy tizim bilan uyg‘unlashtirishdir .

Shuningdek, 2025-yil noyabrida ham O‘zbekiston kontekstida islom moliyasining normativ bazasini yaratishga qaratilgan qarorlar muhokama qilingan**,** bu qonun Loyihasi Senat ko‘rib chiqilishi kutilmoqda va u shariatga muvofiq moliyaviy instrumentlar uchun alohida me’yoriy mexanizmlarni belgilaydi. Ushbu hujjat amalda qabul qilinsa, u moliya bozori diversifikatsiyasi hamda moliyaviy infratuzilma rivojlanishiga katta turtki bo‘lishi mumkin .

Xalqaro tadqiqotlar ham O‘zbekiston bozorida islom bankchiligi uchun salohiyat yuqori ekanini qayd etadi. Masalan, jurnal maqolasida O‘zbekiston islom bankchiligini joriy etish bo‘yicha bozor talabini o‘rganib, mavjud qonunchilikni qayta ko‘rib chiqish va yangi normativ mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligi ta’kidlangan . Bu ilmiy asoslar milliy moliya tizimida islomiy moliya instrumentlarini joriy etish va qimmatli qog‘ozlar bozoriga integratsiya qilish bo‘yicha strategik yo‘nalishlarni belgilashga yordam beradi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston moliya bozorida islom banklarini rivojlantirish hamda shariatga mos qimmatli qog‘ozlarni joriy etish bo‘yicha normativ-huquqiy asoslarni takomillashtirish va amaliy mexanizmlarni joriy etish dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Bu sohadagi ilmiy adabiyotlar va normativ tashabbuslar kelgusida mamlakatning iqtisodiy va moliyaviy barqarorligini ta’minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Tadqiqot jarayonida ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, ochiq rasmiy manbalar hamda ilmiy adabiyotlar asosida yig‘ildi. Maqolada O‘zbekistonda islom banklarini tashkil etish va rivojlantirishning nazariy asoslari o‘rganilib, ularni qimmatli qog‘ozlar bozori bilan integratsiya qilish imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida mavjud normativ-huquqiy baza hamda islom moliyasi instrumentlarining kapital bozoriga ta’siri qiyosiy va tahliliy usullar yordamida baholandi. Ushbu yondashuv O‘zbekistonda islom banklari faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar va takliflar ishlab chiqishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR: O‘zbekistonda moliya tizimini diversifikatsiya qilish va muqobil moliyaviy xizmatlarni joriy etish zarurati sharoitida islom banklarini tashkil etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakat moliya bozori hozirgi kunda asosan an’anaviy bank tizimi va foizga asoslangan moliyaviy instrumentlarga tayangan holda faoliyat yuritmoqda. Shu bilan birga, aholi va tadbirkorlik subyektlari orasida shariat tamoyillariga mos

ISSN 3030-3907

moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talab mavjudligi ilmiy tadqiqotlar va amaliy muhokamalarda qayd etilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, islom banklari faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishda qimmatli qog‘ozlar bozori muhim moliyalashtirish manbai bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Xususan, islom moliyasi instrumentlari orqali kapital jalb qilish banklarning resurs bazasini kengaytirish, real sektorni moliyalashtirish va investitsiya risklarini taqsimlash imkonini beradi. Bu jarayonda sukuk qimmatli qog‘ozlari, ijara, musharaka va mudaraba kabi shariatga mos instrumentlar alohida ahamiyatga ega.

O‘zbekiston sharoitida islomiy qimmatli qog‘ozlarni joriy etish mavjud normativ-huquqiy bazani moslashtirish va moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirishni talab qiladi. Hozirgi vaqtda qimmatli qog‘ozlar bozori asosan an’anaviy aksiyalar va obligatsiyalar orqali faoliyat yuritmoqda. Islom banklari uchun ushbu bozorni muqobil moliyalashtirish mexanizmi sifatida shakllantirish kapital bozorining funksional imkoniyatlarini kengaytiradi va investorlar doirasini oshiradi.

Quyidagi jadvalda islom banklari faoliyatida qo‘llaniladigan asosiy islom moliyasi instrumentlari hamda ularning qimmatli qog‘ozlar bozori bilan bog‘liqligi tavsiflangan.

1-jadval

Islom banklari faoliyatida qimmatli qog‘ozlar bozori bilan bog‘liq asosiy instrumentlar

Islom moliyasi instrumenti	Qimmatli qog‘ozlar bozori bilan bog‘liqligi	O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyati
Sukuk	Kapital bozorida islomiy qimmatli qog‘oz sifatida chiqariladi	Yuqori – maxsus normativ-huquqiy baza yaratilganda
Musharaka	Ulushli sheriklik asosida investitsiya jalb qilish	O‘rta – korporativ boshqaruv mexanizmlari talab etiladi
Mudaraba	Investor va boshqaruvchi o‘rtasida daromadni taqsimlash	O‘rta – investitsion madaniyatni rivojlantirish zarur
Ijara	Aktivlarga asoslangan moliyalashtirish shakli	Yuqori – real sektor bilan bog‘liqligi sababli
Murabaha	Savdo asosida moliyalashtirish, obligatsiyaga muqobil	Yuqori – bank amaliyotiga mos

ISSN 3030-3907

MANBA: Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar va O‘zbekiston moliya bozori bo‘yicha rasmiy manbalar asosida tuzilgan.

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, islom banklari faoliyatida qimmatli qog‘ozlar bozoridan foydalanish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, ayniqsa sukuk va ijara instrumentlari O‘zbekiston sharoitida yuqori salohiyatga ega. Ushbu instrumentlar real aktivlarga asoslanganligi sababli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va investitsiya risklarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar O‘zbekistonda islom banklarini rivojlantirishda qimmatli qog‘ozlar bozorining muhim moliyaviy mexanizm ekanini ko‘rsatadi. Islom moliyasi instrumentlarini kapital bozoriga integratsiya qilish bank tizimining resurs bazasini kengaytirish, investitsiya faoliyatini faollashtirish va moliya bozorining barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR: Olib borilgan tadqiqot natijalari O‘zbekistonda islom banklarini tashkil etish va rivojlantirishda qimmatli qog‘ozlar bozorining muhim moliyaviy mexanizm ekanini ko‘rsatdi. Islom moliyasi instrumentlari, xususan sukuk, ijara, musharaka va mudaraba shakllari orqali kapital jalb qilish banklarning resurs bazasini kengaytirish va real sektorni moliyalashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ushbu instrumentlar shariat tamoyillariga mosligi sababli moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va investitsiya risklarini taqsimlashda samarali vosita hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozori hozirgi vaqtda asosan an’anaviy moliyaviy instrumentlarga tayangan holda faoliyat yuritmoqda. Islomiy qimmatli qog‘ozlarni joriy etish esa kapital bozorining funksional imkoniyatlarini kengaytirish, investorlar doirasini oshirish hamda moliya tizimini diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi. Bu jarayon islom banklari faoliyati uchun muqobil va barqaror moliyalashtirish manbalarini yaratadi.

O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni berish mumkin:

1. O‘zbekistonda islom banklari faoliyatini tartibga soluvchi maxsus normativ-huquqiy bazani shakllantirish va mavjud bank hamda qimmatli qog‘ozlar to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini shariat tamoyillariga moslashtirish zarur.
2. Kapital bozorida sukuk qimmatli qog‘ozlarini muomalaga chiqarish mexanizmlarini ishlab chiqish orqali islom banklari uchun uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini yaratish maqsadga muvofiq.
3. Islom moliyasi instrumentlarini joriy etishda Markaziy bank, kapital bozori regulyatorlari va tijorat banklari o‘rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni kuchaytirish lozim.

ISSN 3030-3907

4. Aholi va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida islom moliyasi va islom bankchiligi bo‘yicha moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan axborot-tushuntirish ishlarini kengaytirish zarur.

5. Xorijiy mamlakatlar tajribasini hisobga olgan holda islom banklari faoliyatini bosqichma-bosqich joriy etish va ularni milliy moliya tizimiga integratsiya qilish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda islom banklarini rivojlantirish va ularni qimmatli qog‘ozlar bozori bilan integratsiya qilish moliya tizimining barqarorligini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi. *“Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”*gi Qonun.
2. O‘zbekiston Respublikasi. *“Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”*gi Qonun.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi va moliya bozori bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar va yillik hisobotlar.
4. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). *Sharia Standards*. Manama (Bahrain).
5. Islamic Financial Services Board (IFSB). *Islamic Financial Services Industry Stability Report*. Kuala Lumpur.
6. Iqbal Z., Mirakhor A. *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. Wiley, 2011.

ISSN 3030-3907